

Noms/ cognoms	Mariano Moncho Villagrasa, <i>el Curro</i>
Data de naixement	Setembre de 1926
Categories	Veïnat, treball, etnologia
Data i lloc de l'entrevista	Dimecres 19 de juny de 2024, parcel·la d'horta del Curro
Equip entrevistador	Etnopèdia (Nelo Vilar, Laura Yustas)
Data de publicació en Natzaretpèdia	Dimecres 14 d'agost de 2024
Enllaç	https://youtu.be/_uhIOzAp-qU
Extracte	https://youtu.be/QpVWaKKwRBs

El Curro, Mariano Moncho, sorprén per la lucidesa i l'humor que conserva a la seua edat (en el moment de l'entrevista compta amb 97 anys!). El seu relat naix d'un Natzaret distint a l'actual, d'un món quasi preindustrial on la ramaderia (en el llit del riu!) o l'agricultura encara eren activitats artesanies i properes, que definien el nostre context vital. El seu anecdotari ens du a les arrels del barri, tan necessàries per a saber d'on venim i per assolir una identitat col·lectiva rica i duradora.

Les entrevistes que realitzem sempre ens pareixen importants, sempre aporten materials d'interés per als barri, ens sorprenen i de vegades ens meravellen. Establir una jerarquia d'interés o importància entre elles seria un treball impossible i inútil. En este conjunt d'entrevistes tan diverses i pensem que necessàries, la de Mariano Moncho, *el Curro*, ens recorda la importància de seguir recollint la memòria oral del barri, entesa com a patrimoni cultural immaterial de primera línia. Gaudir d'un testimoni tan ric, tan singular, és una joia que se'ns ha fet curta. Guarda moltes més històries que potser en algun moment tornem a demanar-li.

Gràcies a ell i a Toni Vivó, que va fer d'intermediari, amb qui vam passar un matí al seu raconet d'horta acompanyat de nebots de Mariano i altres amics còmplices. Un context preciós i coherent amb el nostre propòsit.

Sinopsi

Mariano Moncho Villagrasa, *el Curro* (1926), parla de l'activitat de la seua família en Natzaret, que anava de la cria de vaques a fer d'ordenaris amb els carros i altres. Tot amb històries i anècdotes de la seua història de vida en Natzaret des d'abans de la guerra.

Transcripció

Vostés són la família més coneguda del barri.

No, coneguda som un poc... mon pare i això tota la vida ací, hem estat tota la vida. I ací pues carros no n'hi havien, només que dos o tres. Estava el del *Filero*, que anaven a vendre roba per ahí; el de l'espardenyer, que anava per l'horta, i el del carboner, a repartir el carbó pel carrer. I... carros. I ací venien molts a veranejar, de València. Ahí en el paseo n'hi havien quatre o cinc cases que ahí se llogaven, i aquelles dos cases que n'hi han allà a on està la iglésia... després estava ací a "la acera ampla" que diem, tot això pues...claro, tot això pues n'hi havien molts que venien i, "hala, Curro, al carro, a per allà, a portar mobles". Que n'hi havia que... les barraquetes estaven ahí que d'això, pues... el Curro, a traure barracons a la platja. En després a entrar-los pac a dins. Que ahí a on estava Moncholí ahí guardaven les barraquetes, els d'això, i barracons d'estos particulars que tenien... N'hi havia qui tenia una barraconet de madera, el muntava i ahí en dos mesos o tres en la platja, després el desmuntaven i el ficaven ahí en una casa o atra, pagaven els hòmens i au. I ells pagaven de traure'l i d'entrar-lo [risses].

Ixa platja tan bona que tenien ahí!

Ahí teníem mala platja!

A vosté li diem el Curro, però com li diuen, a vosté?

Mariano Moncho Villagrasa, pa servir-lo. El *Curro* és perquè m'auelo estava curro. I a l'estar m'auelo curro pues a mon pare *Curro*, a mi *Curro*, a la meua dona li dien *la Curra* [risses] i tots érem *Curros*. Però ja han anat faltant tots i això, i als germans... tenia dos germans i jo, érem tres, ja han faltat, les dones tamé i fills i tot. I jo estic ací, ací va la enderribà ja [risses]. Jo quan veja que vinga cara mi me gire [risses], "ves anant".

L'any de naixement mos lo pot dir?

En el any 26. El any 26 nasquí. En el mes nou... no, si no en farà molt... és que me tocarà ja fer el d'això, no? Els anys, els anys! [risses].

Està molt bé, vosté.

De moment sí, de moment m'aguante, ara, no puc estar molt de rato dret i això. Me canse de caminar i això. I aixina, això sí.

La seua família eren d'ací de Natzaret tots. Els seus avantpassats...

Sí... No, ma mare i això era d'ací, mon pare era de Russafa. Eren carnissers i tot això, mos tios eren carnissers. N'hi havia uno que tenia una carnisseria en Cantarrana, un atre estava... —en Cantarrana que és a on està el quartel de la Guàrdia civil, que això era un poble, era Cantarrana. I l'atre la tenia al Cabanyal... Un atre tamé se n'anà... ixe és el pare de... l'auelo de Yeyé: se n'anà a França i se'n vingué de França i se n'anà a viure a Carlet. En Carlet tinc jo família, en Carlet cosins i això. I tamé muntà allí una carnisseria.

Perquè vostés, la seua família tenien corders, bous...

Això mosatros... ells eren carnissers i mosatros se dedicàvem a tindre animals per ací, perquè érem tres germans i uno a segar herba pa les vaques, per ahí ortigues, brossa, lo que podíem. I canyots i aixina anàvem, i criant-los. Després carros, com teníem pa anar pac ací pac allà: "eh, vosté no me portaria el carro ací?", "vosté no...?", i a última hora els carros érem els ordenaris

d'ací. En després, que n'hi havia festa: a per la murta a Pinedo, [5 min.] al Saler, pa tirar-la per ací. En després els carros, d'això a fer la batalla de les flors, de la murta, la tirà de la murta. Sí, ací feien la d'això de murta i tot això. Pues al millor el d'ixe tindrà alguna, perquè quan anàvem allà al Saler, en casa el tio Montoliu, que vivien allí, una barraca que n'hi havia vora camí, que ara n'hi ha un forn d'ixos d'asar tot allí a lo grande i tot això, que hi ha una redonda. Anàvem allí i uno, que ja ha fatat tamé, estaven tots fent la paella, perquè s'ajuntàvem ací, els que tenien algun duret eren els clavaris i això, i els que no tenien un duro [risses]... Mosatros s'ajuntàvem però era apegats, mosatros érem apegats. Però ací s'ajuntàvem molts, s'ajuntàvem els de d'ací de... l'Agrimensor que dien, que li dien l'Agrimensor; que vivia al carrer de la Pilota, que estava en un piso ahí, i a la banda d'allà que ara han ficat un baret ahí vivien els seus pares, al carrer Major, un baret que han obert ara... per allí a on estava Rafael Madrid, en front. Pues ixe, que era l'Agrimensor que era... l'Agrimensor ací... només manava l'alcalde [risses], el metge i el guàrdia civil. Ací manaven els... ací manaven pues mira, traíem una... se ficàvem ahí a això, a portar gènere, després escomençaren a ficar tendetes per ací i bars i tot això, i anàvem a abastos, que entonces abastos primer estava en la plaça San Agustín, a on està Hacienda ara?, ahí estava el mercat d'abastos. Estava en front del carrer de Jesús. I en després ja el varen fer allà per a on estava el quartel de la guàrdia civil de Arrancapinos. Després anàvem allí i portàvem el d'això, basquets, uno a lo millor un basquet o dos de taronges, l'atre portaven fruta, i ahí en això del Olmo hi havia una casa que se dia Casablanca que tamé ahí venien molts, pareixia com si fóra ara un supermercaet que tenen ara els moros, igual. Ahí ixe Casablanca d'això guanyava dinés ahí. I mosatros pues mira, amb els carros. Però en després anàrem fent-se majors i aixina, i uno per ací, l'atre per allà... Donà la casualitat que se ficàrem a arregar corfes dels troncs, i jo els portava els d'això de les corfes als forns. Pa coure el pa. Ací a este d'ací que estava allà en el carrer... a la baixà del pont estava el forn del Xato que dien. I allí. I n'hi havia un atre en Monteolivet, n'hi havien en la Punta dos o tres... Ahí al cantó n'hi havia un atre, el de Rafaellet, que és el que n'hi ha ara en el Paseo. Estava ahí, ahí li portàvem corfes. A Pinedo... I de corfes i de corfes, pues mos diu uno: "xe, i per què no crompeu un tractor i quan vinguen els troncs i això...?". Pues vale. El tractor, cromparem un tractor que en un retrato he vist jo els remolcs...

Font: [Col·lecció de fotos de l'arxiu Castaño comentades](#)

Ixos remolcs eren pa tirar el tronc damunt, això eren galeres. Ixes galeres portaven el tractor davant, que jo no sé com no se matà ningú, perquè ni portava frenos ni res. No passà perquè no tenia que passar. Però que... I se ficàrem ahí dins, a treballar al moll. I d'ahí pues com anàvem netejant, el de la limpiessa pues pa eixir les corfes i tot això no te dixaven traure res,

del moll. Tenies que tindre un *solicito*, que el *solicito*, ixe paper el tenia el carabinero que estava de riba, ixe portava el *solicito*. [10 min.] I anaves allí, “eh, fes-me una eixida, de corfes”, i te’l feia. I ahí férem amistat amb el comissari i amb el jefe del comissari que li dien Duato, que per cert se caigué o se tirà, no se sap, ho dia perquè... uns diuen que se tirà, atres que no, no ho sé, això són coses... I l’home pues el trobaren ofegat. Duato. Que era d’ací de Natzaret, ixe Duato. Era d’ací, Duato. I bueno, prengué amistat amb l’home i l’home pues me tirà una maneta: “xe, pues Moncho, per què no parlem amb el de la limpiessa i te quedes tu amb la limpiessa? A netejar. —Ah, pues va, anem”. Anàrem a parlar amb este, anàrem a parlar amb l’atre, amb els del moll però amb els consignataris, i quan venien els barcos pues totes les corfes que dixaven en terra pues jo les traïa, les pegava foc i les que no les pegava foc perquè no d’això pues les venia i si ho venia millor. Sí. Después me tocà crompar un camp de marjal ahí a on està la discoteca el Canal, ahí tinguí un camp de catorze fanecaes, d’arròs, i com allí veïa que allí no molestaves pues jo allí cremava, feia fum i això no molestava a ningú. Claro, però allò com és patrimoni o no sé què, que allí no pots ficar un atovó, pues ara allí s’ha quedat allí perdut. Allí no se pot fer... ara arròs no se pot plantar, perquè hi ha una alça aixina o més, tens que llevar-ho tot. Val més això que tot... i allí està abandonat allò. Mira, pues pa que crien els animalets, allí n’hi han patos i de tot allí [risses]. Jo he anat algunes vegaes pac allí a vore-ho i veig allí patos, dic, mira, ja tenim un criadero ahí. Pues sí. I se ficàrem ahí, i ahí hem estat hasta última hora ja. Ens ficàrem al moll i jo me fiquí en la limpiessa, el meu germà diu: “jo no vull limpiessa, que tal i això” —el pare d’estos que estan per ahí, que tamé ha faltat—. I ell se crompà un camió pa portar troncs. Jo és que quan me gire aixina i no veig el Miquelet me’n torne arrere. No... Jo això d’anar a Sevilla, a Madrid, a Córdoba a portar troncs pac ací pac allà... Ací s’està molt bé, de casa a ací i... I jo tots els dies, mira, de casa a ací, d’ací a Javi a almorzar, i de Javi a casa atra volta [risses]. O siga que el recorrido meu és ixe. No en faig més.

Tenien bous, vostés. I a on pastaven?

Els teníem ahí en el corralot ixe i d’ahí els portàvem carretaes de menjar, menjaven ahí i después els entràvem dins la quadra. A on està l’eucaliptus [*Carrer del Coll de Rates, davant del número 3*] era la quadra i entràvem, els teníem ahí. Después els amollàvem ahí. Después els tinguérem una temporà en el riu. En el riu des del pont de Viveros hasta el pont de... este d’ací del Ángel Custodio. Tot el tros ixe, el pont d’Aragó, l’atre... tot això anàvem, lo que era el riu. I l’eucaliptus que hi ha ahí plantat l’arrancàrem de allí d’a on estan les Ciències [*la Ciutat de les Arts i les Ciències*] ixes, que hi havien uns eucaliptus, com una vara d’estes. Agarràrem una vara d’ixes i mira, ahí està, però ixa és de llorer. Veus? Una vara d’ixes, la plantàrem ahí, mon pare la plantà, i ixe abre ja tindrà lo menos huitanta anys, ja. I ara volen saber qui el plantà [risses], qui d’això, d’a on està plantat... Que si tallar-lo que dóna pena, que si trenca... Sí. Pues sí.

I els animals a on els crompaven?

Els crompàvem en la fira, anàvem a León, [15 min.] que allí n’hi ha una fira molt bona. I a Pamplona, a Pamplona tamé. A Xàtiva el dia 15 d’agost. Anàvem tamé per ahí per la part de Castelló, la fira de Cabanes que dien i tot això. Lo que no anàvem era a crompar animals a Sevilla, perquè allí anaven més cars i eren animals de... cavalls de montar i això. I si anaves pac ací a la vora de França eren d’ixos perxerons que gastaven molt els llauraors, que ara ja no se gasten però antes valien dinés. I mosatros érem de a duro [risses], no érem de vint, i tenies que anar a crompar rebutjos, i com jo estava ahí en la limpiessa tamé venien molts barcos de soja i civà: carregaven, descarregaven, sempre hi havien desperdiciats, sempre hi havia d’això. I com jo ho tenia que agranar pues m’aprofitava. Ho agranava i entonces això ho gastava jo pa’ls animals meus. En còmpter de vendre-ho... no anava jo ple de pols i tot això? Pues ho garbellàvem allí

en el barri dels Cocoteros que allí teníem un tros, allí teníem un corral. Hi havien dos fanecaes de terra allí. Sí, sí, era un tros bo. Allí tenia als animals, i fiquí àuia i llum, perquè el transformaor el tenia com d'ací a ahí a on estan els d'això, hi havia un transformaor allí a on està la estacioneta. Pues me ficaren llum i àuia, vingué uno d'ací que li dien *l'Alcalde*, Sento, me feu un pou d'ixos de forat, però en dos dies el férem, perquè clavàvem un tubo hueco i en quan en quan la terreta això tenia un això que xupava una bomba i arenilla i això i tornàvem, tornàvem... I quan més clavaves ací més àuia tenies, i entonces ell t'ho marcava i "xe, ara tens l'àuia a dos metros d'ací". Perquè l'àuia quan a més fondo n'hi ha més i té pressió i se n'ix. I ix a pressió. I ací si clavaves molt t'eixia a pressió. Però ara jo crec que no, per molt que claves ja...

Hi havia molta aigua, hi havien moltes fonts i afluïa per ahí.

Sí, sí. Quan varen fer la gasolinera ixa, entonces jo tenia tractors i tot això, tractors amb pales, tot això. I ahí a on està el d'això dels... catxarros ixos pa medir... baix estan uns bidons... els depòsits allí. Pues jo amb el tractor, la pala, però en quan vaig fer un trocet de metro i mig o aixina ja eixia àuia. I me digueren: "açò no". Això hi ha que... ficar amb uns aparatos ahí i bombejaven, traïen l'àuia pa fer el quadro pa ficar els depòsits allí.

Mare meua, sí que està a la vora, sí.

Sí, sí. Ahí estava, però lo que... és que eixia l'àuia enseguida.

Bueno, i els bous què eren, pa carn?

Sí, els veníem pa carn. Venien els... mosatros coneixíem... a l'estar aliats en això pues coneixies a uno que li dien García, que era el president de Ganadería, que estava allí en el Civibar, en un bar d'ixos d'allí, que anaven... tots els tartanos anaven allí a crompar i a vendre. I mosatros anàvem: "xe, que ja tenim ací això", i ací en l'avenida de la Plata n'hi havien uns atres que els dien els Santanderinos, que portaven molt de ganao. Portaven ganao gran, menut, de totes les classes. I a vegades anaves ahí i en crompaves. Crompaves, més grans, més xicotets, crompaves tot lo més fluixet que veies, perquè no podies arribar més. I a vegades te'ls venien, però ixos que mos venien no mos interessaven a mosatros. Perquè mos els venien i si valien vint euros mos en cobraven vint-i-dos. Ja ficaven dos... el qui diu dos diu vint, coranta, els que siguen, no? Però és que en després quan tiraves mà a vendre'ls venien ells [20 min.] i se'ls emportaven i els venien. Tamé s'enduien comissió, i entonces n'hi havia ací llauraors que ho feien això, crompaven un bou pa l'any però per tindre fem pa casa i damunt tots els desperdicis... perquè si plantaven safanòries pa les haques els rabos no són bons. Si plantaven dacsas, els canyots les haques no... Pues tenien un bou allí, crompaven... ací n'hi havia uno que se dedicava... bueno, vàrios, el que més fort era uno que li dien Ricard. Que un nebot d'ixe era el Roig el que feia les finques per ací per Natzaret i tot això. Ell té un fill ahí, el tenia, en això dels segurs, tamé. I resultava això: que te'ls venien i tot, sí, però després n'hi havia llauraor que te'l portava i, el bou que costa tant, aixina, i ara tant que se queda, tant que se queda, i entonces jo no guanyo res [risses]. I molts te dien: "ves, crompa bous i voràs", i ho dia el ditxo ixe i és de veres, diu: "si vols saber lo que és la pena, crompa bous fiats i porta feixos a l'esquena" [risses]. Aixina que... crompes bous i com no tens pa portar tens que portar la bolsa d'allà a ací a allò... Crompaves fiat i... mosatros n'hem crompat, eh?, no diré que no n'he crompat. Mosatros n'hem crompat, però ja sabíem que guanyar no anàvem a guanyar casi, més pedre que guanyar. No se guanyava. Valia més anar a les fires i crompaves lo que molts no volien, els rebutgets, els més flaquets, els més d'això sutilets, pues... I ahí pues igual, els Santanderinos ixos portaven vedells, mamons que dien ells, que eren recién nascuts però tenien al millor dos mesos. Tenies que mantindre-los amb llet en pols i amb cuentos. I mols els crompaven o al millor tenien vaques i,

pues mira, l'agarre i el tire a la vaca i que el crie la vaca. I els criaven, però que... que mosatros això no mos venia, no.

I el fem tamé valdria dinés, no?

El fem tamé. El fem... però a mosatros no mos el cromptaven, mosatros mos el canviaven, perquè resulta que mosatros... ells, els llauraors plantaven un camp d'herba, pa l'haca, una taula o dos. Entonces els primers segons ix molta brossa, el primer segó ix molta brossa i molta llavor. Entonces: "eh, Curro, vine i sega aquella taula". "Eh, ves i sega allò", "mira, ahí a d'això hem rascat les cebes o hem collit el cacau i ahí n'hi ha serrets i això". I els llauraors com no hi havia lo que n'hi ha ara, "no, que té molta llavor i cria molta brossa el fem de vosatros", i no volien [risses]. Ahí en el campot quan els tiràvem verdolagues i tot això, i brossa, els animalets menjaven i a vegaes passaves i veïes una caca d'una vaca i de tanta llavor que tenia eixia, havia rebrotat la brossa i hasta la caca s'alçava aixina. La llavor. I tu agarres ara un grapat de fesolets d'ixos mateixa, els fiques en un muntonet i els tapes i enseguida alcen la terra i... Pues la llavor igual. I els llauraors fem... no en volien molt de mosatros, no en volien. No en volien per això, perquè tenia llavor de brossa [risses]. Sin embargo n'hi havia ací uno que d'això, però... uno que li dien *el Canela*, pues... que tenia ací el camp. Pues ixe: "ieh, fem! Tireu el que vullgau ahí", però és que ixe sempre estava amb el lligonet furgant-li, sempre estava netejant. Ixe no tenia ni una broseta. Però el llauraor que tenia que anar a plantar bledes, que si tenia que anar a plantar això pa portar-lo al mercat, que si ràvens, que si lletuga... **[25 min.]** Ací hem fet de tot. Ací en l'horta, estos que n'hi han per ací, en estes cases, ixos tenen terra allà arribant al Saler, a on està la gasolinera, allí que està... que allí dien l'Arena: se feien uns pimentons que encà tinc jo... ixos són d'ixos, ixos són... de llavor [*inintel·ligible*], com si foren italians però més grossos, o siga més grossos: la molla més grossa que l'italià però paregut a l'italià aixina. Bueno pues jo en el carro quan anàvem a abastos i tot això, estos: "eh, ací tinc tres paneres o quatre de pimentons", pa portar-les a abastos. D'ahí, les dos cases que n'hi han ahí i esta casa que n'hi ha ací tamé, que ixos són família dels atres, pues allí a abastos els portava jo a la venderia, pac allà, quan estava antes d'entrar en el moll i tot això, allí a abastos, a *la tira* que dien, a on estan les llauraores.

Ací tenen molt bona terra. Jo sóc d'un poble de Castelló, ja de muntanya. Mon pare quan anàvem a la Plana li caïa la bava, dia: "esta terra, mare...". Allí és terra roja, molt bona tamé, una terra d'argila molt forta, però açò... És més fàcil de treballar i més agradable pa tot.

La terra ací baix és molt bona, i ahí en Alboraià encà millor. En Alboraià la terra, mare meua! I lo que se l'estimen ahí. Jo a este... ve a vegaes per ací i jo dic: si anares a Alboraià ja t'hagueren pegat una garrotà. Perquè li agrà ficar els peus per damunt. Ahí en Alboraià, com... la terra d'Alboraià està tota garbellà, no té pedretes ni res, perquè com planten xufa... Este any en este camp, l'atre en l'atre camp, i passen l'això pa traure la xufa... Ara ja no sé com la trauen, ara la trauen d'un atra manera, però antes la traïen amb uns garbells i la garbellaven. Després escampaven la terra i els llauraors aquells planaven aixina, pareixia que estigueren fent un pastisset amb el d'això. I anaves allí a segar a vegaes, canyots o algo que te dien que anares, o al millor a la xufa, quan la tenen que arrancar li peguen foc o si no amb un rasclat se rascava tot pa que no hi hagueren palletes i això, i mosatros anàvem i la carregàvem pa jaç, perquè això, la junça ixa fa un nuc al ganao, no se la mengen molt bé, i els pega més prompte mal que bé. Però pa jaç era bo. Però: "eh, no el fiques ahí!"; ficar el peu damunt d'un cavalló, que desfeies el cavalló, se tornaven locos. Però és que vas allí, veus la terra, com està feta farina, perquè està tota que no té pedreta ni té d'açò ni té res, pues està... la terra està de categoria. I aixina que...

aquells qualsevol xafava allò, i este sempre... [risses] “eh, on vas allà, no xafes el ull... del pepino”, perquè busca la manera, que... leh! Hasta que no ho xafa no para [risses].

Tu ho has pagat, Toni!

Ell té bona esquena.

Ací gent que tenia vaques i això n’hi havia més gent.

Sí, tenien vaques i venien llet i tot això en casa.

Vostés venien llet.

Sí, però sense d’això: tenia ma mare allí un poal o dos damunt del banc, amb una gaseta per damunt, perquè... primer quan munyíem les vaques pues primer se [*inintel·ligible*] perquè sempre cauen pelets i això, i els refregaves aixina, i quan refregaves aixina de passo li venia la llet a la vaca i entonces se munyia millor. Que hi ha moltes vaques que són molt gandules, estan criant i no dixen caure la llet perquè la volen pa’l crió. Però la tocaves i aixina i eixia. Después ma mare tenia una gasa blanca [30 min.] i quan acabàvem de munyir la colava amb una gasa tota la llet, i allí ho venia d’això. Que se veia que se ficava que venien moltes i n’hi havia poca: tirava mà del grifo, tirava una xorrità d’auia i augmentava... en compte d’un litro n’hi havien dos [risses]. Això era normal.

Però gent que tenia vaques n’hi havia més. Mos havien parlat de Calafat, d’Emilio Calafat, un home que tenia vaques.

Ixe home tingué vaques ahí, però en tingué més i això un atre que lidien *el Caramelero*, que vivia per a on està això del fútbol, per ahí al d’això, arimat a l’oli, per ahí: *el tio Caramelero*, li dien. Ixos encara tenen fils per ahí, però ja morí el Caramelero i jo crec que queda Fernandet...

—El Fernandet serà nebot.

—Nebot. I ixé home tenia d’això... Ixe home és que anava embarcat i era d’això d’ixos, reposter d’ixos, i ixé, el tio Lucas que li dien, i era casat amb dos o tres dones el pobre home. I se ficà... guanyava un duret i en el Grau, davant del cine ficà a una cunyà que tenia amb un carret a vendre cacaos i tramussos i moniatos torrats i carabassa. Però com ell sabia reposteria feia caramelos. Feia els caramelos i els tallava aixina amb unes tisoires aixina, después els enrotllava i después els venia. I guanyava algun duret. Però cromptà les vaques i això... però cromptava vaques bones, vaques que els tens que donar pienso, i si no els dones pienso no van. Lo mateix que les gallines, gallines que si no els donaves bon pienso no pondrien tant. Val més d’ixes de corral que ponen un ou dia sí dia no que estes que ponen tots els dies. És més... I claro, pues fracassà. I el tio Calentura, ixé tio, ixé home és que era Calafat, i feia les barques de... d’astilleros, ixes que van xapaes, que són pa salvavides. Barquetes pa set o huit. Però les contrates i cuentos se la llevaren. Tenia algun duret i li pegà per cromptar vaques, i anà a la ruina l’home. I el fill treballava en això de la llum, que li dien *Calentura*. Fernando. Li dien *Calentura* perquè estava loco [risses], i què passà? Pues que aquell no... de la nit al matí son pare esperant-lo, que treballava en això, i és que s’havia apuntat a la Legión i estava... Pegà a fugir a la Legión. El Fernando, sí. I quan vingué la riuà s’ofegà una vaca allí, la tallaren entre tots els gitanos i tots els que volgueren i se la paparen.

A vostés tamé els faria mal, la riuà. Si tenien animals...

Se mos se n'emportà dos, que anaren a parar allà al final del d'això, del riu. I dos més que per ací aixina anaren a parar ahí en front, a la iglésia de... allà a on està la iglésia anaren a parar. Allà dos. I dos allà, i un atra que mos s'ofegà. Ixa l'haviem portat d'allà de Sedrilles, d'allà de Teruel. Estava nugà amb una corda. Li tallem la corda pa que se salve, però és que la corda que portava penjant resulta que tenia un nuc aixina al mig. Ahí hi havia supongam un nuc. Tu dóna't còmpter si tenia d'això: passem per ací, l'animalet pac ací pac allà, se fica la corda per un tabló que n'hi ha aixina i com no pugué traure el cap allí se quedà ofegà. Però no mos donaren ni un duro.

No els van ajudar en res?

A mosatros no. Només ajudaren a ixos d'ahí, que no tenien res, [35 min.] i en después tenien perols i tenien cassoles i tenien cuines i tenien de tot, i no tenien ni llum. A ixos. Venien i els donaven dos mil pessetes, al poc de temps dos mil més, hasta no sé quan. Però mosatros res.

I vostés se sembraven tamé? Tenien terra...

No, terra mosatros no en teníem.

No eren llauraors.

No, però teníem més terra que tots. Perquè venies al camp d'este, venies al camp de l'atre i feien: "Curro, tu tens més terra que mosatros!". Mosatros anàvem a per moniateres i tot això ahí a Alboraià, a Catarroja i Albal. Moniateres pa les vaques. I a segar canyots i caps i tot això ahí a Aldaia i Alaquàs i tot això, tamé. Amb els carros anàvem... I ara jo d'ahí d'ahí amb el carro me trobe d'això. I a l'Albufera a segar gram en la marjal i tot això, anàem a segar gram, que entonces no tiraven venenos ni res i hi havia molt de gram. En els... per a on van les barques, que és la sèquia... la Sequiota que diuen, de la remelsa d'ací de gram, per dalt l'àuia aixina se n'anava casi com d'ací a on estan els pimentons. Te ficaves per dins, els tallaves i pujaves aixina el gram, blanquet per dins de l'àuia, i estava tendret... Pues sí.

I estraperlo n'hi hauria molt después de guerra, no sé si vostés feien algo d'estraperlo.

No, d'estraperlo no en féiem perquè no teníem pa fer-ne, ójala n'haguérem tingut. Ójala haguérem tingut arròs o algo.

En ixe, el d'això de la sèquia d'ahí [risses], en ixe estic jo retratat ahí, en ixe. Això és el Tribunal de les Aigües. Tots els anys m'envien el això, el calendari. Tots els anys me l'envien.

Vosté se'n recorda de la guerra, que ja tenia... Què va passar en Natzaret, se va patir molt? Se va...?

És que jo en Natzaret quan pegaren dos simbombades agarrà mon pare i digué: "ieh, pac allà". Agarràrem els carros i això i se n'anàrem a Picassent.

L'atre dia me va contar que estava ahí al costat de [l'hospital de sang quan van fer els bombardejos.](#)

Bombardeig de l'Hospital de Sang de Natzaret. La foto està datada darrere el diumenge 14 de febrer de 1937, però segons la premsa de l'època el bombardeig es produí en gener de 1937 per un vaixell del bàndol nacional. Foto Vidal Corella. Font: Biblioteca Nacional, col·lecció accessible a <https://bdh-rd.bne.es/viewer.vm?id=0000043865>.

Mosatros? Sí, sí, allí a on està... en el refúgio estàvem, allí. Quan d'això ma mare baixà, "ieh!". Però el primer bombardeo d'ací que d'això, molta gent se n'anava pac a la platja, i els carabineros d'allí: "ieh, pac allà, pac allà", és que la gent anava pac ací pac allà, no sabia ni a on anava els primers dies. És que els primers dies mataren ací a tres o quatre. Un allà baix a on està el d'això ixe... la gasolinera, per allà en mataren a uno. Allí tamé mataren a un atre. En el... en la que pegaren en això [l'Hospital] de Sang, ahí, uno que li dien... que era Andreu, d'ací de Natzaret, que estava casat amb una de *los Fileros*, tamé el matà, i allà tamé en matà uno, o siga que... Però ací anaves per ahí i un forat ací, un forat allà, tot això que està ahí, el parque i tot això, tot això estava fet... un forat ací, un forat allà... De les bombes quan d'això... i mosatros se n'anàrem a Picassent i allí pues mos vàrem ficar...

Bueno, vosté a escola a on anava? A on anaven?

A on anava? En guerra mos ficaven per la nit a casa de uno que n'hi havia allí, i als dos o tres dies que estàvem allí pegàrem a fugir. Resulta que el mestre aquell era d'ixos dels morts, i tenia en la casa allí ataüts [risses]. I tenia allí un quartet, allí en tenia a set o huit idiotes com mosatros, [40 min.] i ve allí que s'havia mort uno, a per la caixa, a Picassent. Ací he anat però molt poquet a l'escola de don Rafael... don Rafael no, que ixe era pagant. A la del govern, que n'hi havia per allà. I anàvem a vegaes per de nit, però poquet.

Clar, vosté a treballar, des de molt xicotet a treballar.

Sí, mos tocava anar a treballar. Però érem els tres. L'escola l'hem vist com l'Albufera. La Albufera verla pero por fuera [risses]. I el Palmar, vore-lo i no entrar.

Juan Castaño tenia dos o tres fotos que ix vosté.

Juan Castaño vivia al costat de ma casa. Sí, a on està l'eucaliptus, allí n'hi ha una casa que encà està la casa, la casa del costat que és nova ixa és de la meua neboda, de la germana d'estos. La del costat, que la té ara un familiar meu, allí vivia Castaño. Baix. I cromparem la casa mosatros, el meu germà, al... I Castaño quan se n'anàrem mosatros en la guerra allà, com son pare era carabinero, estava ací i se ficaren en ma casa, allí a on vivíem mosatros, però com mosatros estàvem en Picassent, ell estava... son pare estava allí. Castaño. Que tenia dos germanes, i eren dos o tres germans, dels Castaños. Antonio... Però este, el tio Castaño quan s'acabà la guerra el tancaren. Sí, per roig. Estigué ahí en Monteolivét, en la càrcel modeló.

Sí, als carabineros els tancaven.

Sí, estigué tancat el home, el pare d'ell, sí. Este tamé tingué mala sort, tenia un xiquet i no sé què passà i se morí ja majoret, l'operaren de la gola o no sé què... Tingué mala sort.

Ell parla de vostés, la seua família, i conta que pa'ls mosquits que cremaven palla [[«Textos inédits de Juan Castaño II: «Del Grao a Nazaret», cap. 8](#)]...

Sí, palla i cagallons de les vaques, que feia fum [risses].

Ho conta ell, ho conta.

Sí.

“Feien olor com els gitanos” [risses].

Sí. Pues saps què féiem? Se'n veníem... quan era d'això, que hi havien mosquits allí, que no podíem menjar allí a on està l'eucaliptus, veníem ací al carrer Major a on està l'estanc i allí al cantonet corria molt de aire aixina i allí en terra ma mare allí assentà en una cadira i mon pare i mosatros i lo que és la d'això era una tenda, allí anàvem a per vi i llimonà, la pagàvem quan podíem i au [risses]. I fugint dels mosquits, que allí no se podia estar. Però ara no hi ha tant de mosquit com antes.

Hi ha molt de veneno.

I ademés ara, mira, ja feia temps... i ja n'hem vist uno, un borinot. Ixos són els que van injectant el d'això, el polen. Però se fiquen ahí dins en les canyes i ahí ponen, però hi ha vegaes que pareixen els avions, que estàs per ací descuidat i ruuuuuuuuum, i tac, i passen i te peguen una picà.

A vore si ho veu: ací hi ha un home a cavall, un atre a peu i vaques.

Sí. Ixes vaques i tot això... Això, veus tota ixa palla que hi ha ahí i tot això? Això ho descarregàvem mosatros ahí i d'ahí pues anàvem venent les cries, venent la llet i si féiem això... Tu has vist este retrato?

Font: [Col·lecció de fotos de l'arxiu Castaño comentades](#)

—Ixe és el tio Elies, el germà del iaio. Ixe és el tio Elies.

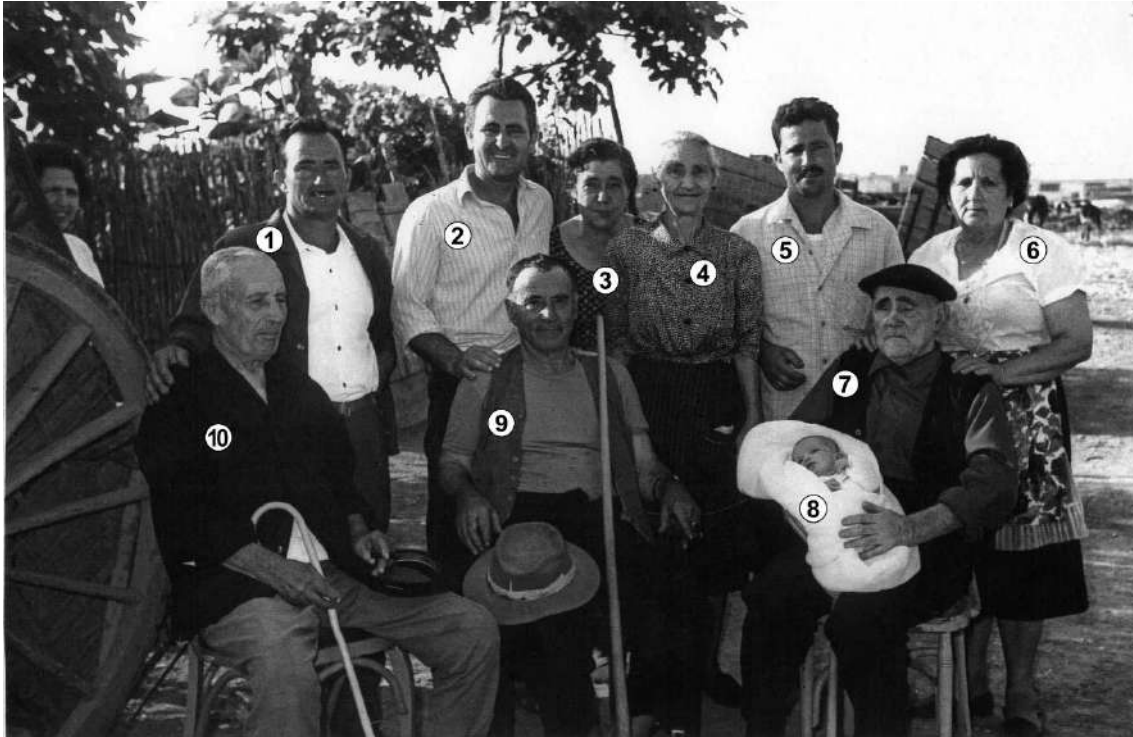
—Ixe estava cego.

I este xic?

—Ixe és mon tio Sento, el germà d'ell i de mon pare.

—Jo tenia un tio que tenia una vaqueria, que se casà amb una vídua i una vaca recién parida pues munyint-la **[45 min.]** li pegà una rabà en els ulls, i claro, tota... com estava recent parida la vaca, tot ixe pojo i tot això que tirava pues ho tenia el d'això. Bueno, total, que agarrà una infecció i se quedà cego. Però sobre estar cego encà tenia vaques i tenia de tot, i cromptava bous. Una vegà cromptà tres bous i li'ls portaren, “va, Elies, ja te portarem el bous a casa”, allí on està la iglésia del Grau. I feu aixina i diu: “ieh, este bou no. Este bou no l'he cromptat jo. — Xa, Elies!”, i li l'havien canviat, un bou per un atre. Sobre estar cego mon tio... I jo en guerra, que estàvem allà en Picassent, el ficava aixina en una vora en els fesols ixos, si fóra herba: el ficava jo ahí, “ieh, tira recte”, i ell a palpes anava segant la herba. Però cego. Mon tio.

Açò és família seua...

Font: [Col·lecció de fotos de l'arxiu Castaño comentades](#)

1) Ixe és mon pare, 2) ixe és mon tio, 5) ixe l'atre tio, ell; 6) ixa és una cosina germana d'ell, la Carmela. 7) El tio Elies i 8) un xiquet al braç que serà del seu fill. 9) I este és el iaio, este és m'auelo, i 10) ixe és un germà d'ell tamé, de m'auelo.

I els noms mos los pots dir?

Mira, 1) ixe Paco, 2) Sento, 3) ixa Carmen, ixa és la mare de Carmencín, que és cosina d'ells. 4) Ixa la tia Tonica, no? Sí. Ixa és una germana de m'auelo, Tonica. 5) Mariano que és ell, 6) a esta li dien Carmela, 7) este és mon tio el Elies; 9) m'auelo, que li dien Vicente, i 10) este era... com li dien, Toni? El germà d'ell... Toni, el de la Malva-rossa. És que eren vèrios germans, ixe és que l'havia tractat menos que als atres.

FACEBOOK

Mariano Moncho, "el Curro" (1926) en dona un testimoni únic, ple d'humor i humanitat, de l'activitat de la seua família, molt coneguda en Natzaret. Una joia etnogràfica de grandíssim valor i que es veu amb molt de gust.